

TÉNYKÉP / REPORT

Horvátország térszerkezete

The spatial structure of Croatia

RÁCZ SZILÁRD

RÁCZ Szilárd: tudományos titkár, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete; 7621 Pécs, Papnövelde u. 22.; szracz@rkk.hu

KULCSSZAVAK: Horvátország, térszerkezet, régió, területi különbségek, városhálózat

ABSZTRAKT: Az önálló Horvátország térszerkezete és területi fejlődése több szempontból is érdekes kutatási téma. Sajátos folyamatok – államosodás, háború, a népesség területi átrendeződése – zajlottak le az ezredfordulóig, melyeknek számottevő regionális hatásuk volt. A történetileg kialakult területi különbségeket az átmenet időszaka, az euroatlanti integrációs folyamat, majd a világgazdasági válság tovább fokozta. A tanulmány a legfontosabb térszerkezet-alakító tényezőket és folyamatokat veszi számba – elsősorban megyei szinten – arra az időszakra koncentrálna, amelynek végén Horvátország az Európai Unió tagjává vált. Miután egy ország területi struktúráját több tényező együttesen alakítja, ezért a tanulmányban a legjellegzetesebb természeti, társadalmi és gazdasági különbségeket vizsgáltuk.

Szilárd RÁCZ: scientific secretary, Institute of Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences; Papnövelde u 22., H-7621 Pécs, Hungary; szracz@rkk.hu

KEYWORDS: Croatia, spatial structure, region, territorial differences, urban network

ABSTRACT: *The spatial structure and territorial development of independent Croatia is an interesting research subject in many aspects. Until the Millennium, the country had gone through a number of profound processes - e.g. state formation, war, the population's territorial reconfiguration - all having their own regional impact. Even more, the historically established territorial differences had been further affected by the post-socialist transition process, the Euro-Atlantic integration, and, later on, the world economic crisis. This paper outlines the most important factors and processes shaping the country's spatial structure, focusing on the end of the period during which Croatia became a member of the European Union.*

Croatia, despite its relatively small territory, is composed of strikingly different areas. This is mainly due to the country's geographic location and its unusual shape. The country integrates a number of, in many aspects different, but partially also overlapping regions. These natural, social, historic, and other factors significantly - however, never deterministically - impact the spatial structure. Consequently, to a certain degree, regional differences within Croatia can be considered normal.

This study takes into account the most important factors differentiating counties and cities which gained an advantage from the last decade's social, economic, and other processes from those which could not. It reviews the most important natural, social, administrative and economic developments and the territorial structures they produced.

It can be stated that on the macro-regional level the Croatian development partially changed orientation: while the coastal areas and the metropolitan region (Central Croatia) went through an expansion, Slavonia, the Eastern part of the country, is clearly a loser of the same transformations. Just like in other post-Yugoslavian and Central European countries, the importance of the capital city's role and development increased.

In spite of the fact that, due to its historical roots, the present Croatia is a very centralized country, it still can be described as rather polycentric as a result of its heterogeneous and uniquely shaped territory.

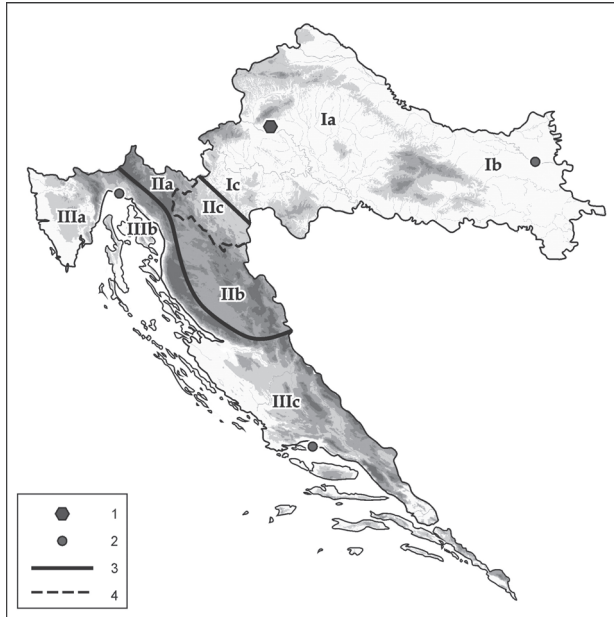
Bevezetés: Horvátország makroregionális sajátosságai

Horvátországot viszonylag kis államterülete ellenére markáns különbségekkel jellemezhető régiók alkotják (Klemenčić 1994). Ez elsősorban az ország sajátos földrajzi elhelyezkedésének, illetve különleges formájú államterületének köszönhető. Az országterület több szempontból is különböző viszonyrendszerű területeket integrál, amelyek részben átfedik egymást (Rácz 2013):

- természetföldrajzilag: Kárpát/Pannon/Duna-medence, Dinári-hegység, Adria;
- domborzatilag: alföldi-dombvidéki, hegyvidéki, tengerparti;
- éghajlatilag: kontinentális, hegyvidéki, mediterrán;
- vízhez való viszony alapján: szárazföldi (folyóközi, kontinentális), tengeri (szigetek, tengerpart);
- társadalmilag, kulturálisan: Közép-Európa, Balkán, Mediterráneum;
- történetileg-hatalmilag: Nyugatrómai Birodalom, Bizánc, Velence, Magyar Királyság, Habsburg Birodalom, Oszmán Birodalom, Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, Jugoszlávia;
- vallásilag: római katolikus, ortodox, iszlám;
- etnikailag: horvát, szerb, olasz, magyar, szlovén, bosnyák, albán.

Az egyes – természeti, társadalmi, történeti stb. – tényezőknél erőteljes, de nem determinisztikus jellegű térszerkezet-alkító hatásuk van. A horvát nagytérsegek (1. ábra) kialakult, létező és működő területi egységek, így elviekben nincs szükség az államterület szubjektív felosztására. Az egyes (földrajzi-funkcionális) makro- és mezoregiók lehatárolásai azonban óhatatlanul a határok pontos meghúzását kívánják, így ezek esetében a horvát földrajztudomány közmegegyezései határvonalait használjuk. Az 1950-es évektől folyó tájfelosztási és regionalizációs kutatások nem jutottak teljes konszenzussal elfogadott eredményre, de a Josip Roglić (1955) és Veljko Rogić (1962, 1973, 1983) által szintetizált lehatárolások elfogadottsága jelentős volt, beépült mind a kutatásba, mind az oktatásba és így lassan a köztudatba is (Magaš 2003; Pavić 2008;

1. ábra: Horvátország makroregionális egységei
The macro-regions of Croatia

Jelmagyarázat: I - Kontinentális/Pannon-Horvátország; a - Közép-Horvátország; b - Szlavónia; c - Peripannon-Horvátország; II - Hegyvidéki-Horvátország; a - Gorski Kotar, b - Lika; c - Ogulin-Plaški-völgy; III - Adriai-Horvátország; a - Isztria; b - Kvarner; c - Dalmácia; 1 - Zágráb főváros; 2 - Makroregionális központok (Eszék, Rijeka, Split); 3 - Természetföldrajzi régiók határai; 4 - NUTS 2 régiók határa.

Forrás: A szerző szerkesztése.

Vresk 1995). Az ország három nagy (domborzati) egységre osztható: a pannóniai és az adriai régióra, valamint a kettőt elválasztó dinári részre. Mindhárom nagyrégió tovább tagolható (Magaš 2011). Horvátország alakja meglehetősen sajátos, messze áll a politikai földrajzban kialakult kompakt államalak formáktól. Az ország hosszú tengerparti szakasszal rendelkezik és folyóvizekben is gazdag. Egyfajta belső tengelyként, illetve határfolyóként funkcionál a Száva, fontos határfolyói továbbá a Duna és a Dráva.

A népesség területi szerkezete

Horvátország népességének területi szerkezete igen heterogén a rendkívül változatos államterületnek köszönhetően. A demográfiai különbségek a második világháború óta növekednek, e folyamatot a népességmegtartó feltételek alakulása mellett számos más tényező együttesen eredményezi. Bár a jelentős népességmozgásokat kiváltó folyamatok a 20. században lezárultak, a rurális népesség-

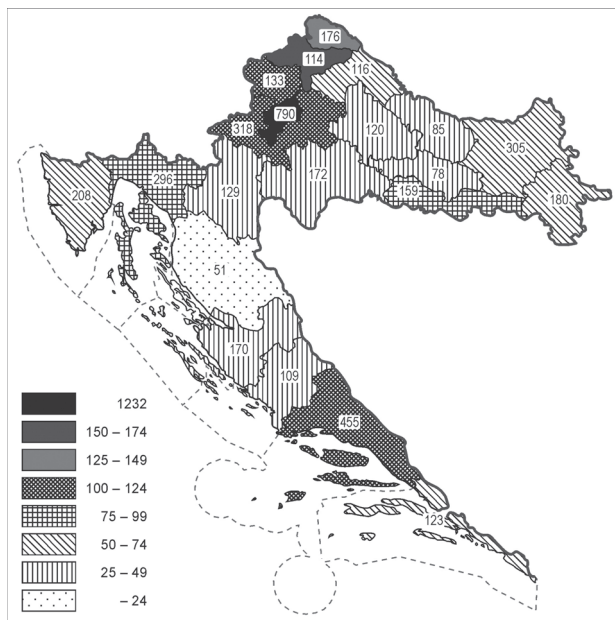
vesztés és a nagyvárosi régiókba migrálás folytatódott. Mindezek ellenére a kistelepülések nagy száma a horvát településhálózat jellegzetessége maradt.

Demográfiai területi különbségek

A népesség területi szerkezetét megyei dimenzióban vizsgáljuk tovább, mert a regionális értékek jelentős belső különbségeket takarnak (2. ábra). A 2011. évi népszámláláskor a nagyvárosi megyék voltak a legnépesebbek (a fővárosi régió 1,1 millió, Split 455 ezer, Eszék és Rijeka megyéje mintegy 300 ezer fős), a többi megyét átlagosan 133 ezren lakták, a legritkábban lakott hegyvidéket 51 ezer fő. A népsűrűség országos átlaga 75,71 fő/km², ez az EU 27 átlagának 65%-a, ennek magyarázata elsősorban a tagolt felszín és a népességmegtartó képességet korlátozó domborzati viszonyok (DZS 2011a, 2013a; Nagy, Romelić 2013).

Horvátország népessége a jugoszláv időszakban folyamatosan növekedett. A háborús évtized alatt azonban megváltoztak a demográfiai trendek, és a jelentős népességmozgások következtében 1991–2001 között már számottevő népességcsökkenés volt tapasztalható. A népességvesztés az új évezredben folytatódott (DZS 2001).

2. ábra: A népsűrűség (fő/km²) és a lakosság szám (ezer fő) a megyékben, 2011
Population density (inh./km²) and population (thousand) in the counties, 2011

Forrás: Népszámlálási adatok alapján a szerző szerkesztése.

Az ezredfordulót követően erősödtek a tradicionális – a főváros és a tengerpart felé irányuló – népességáramlási trendek. Az elmúlt négy népszámlálási ciklust áttekintve mindössze három megye (Zágráb város és Zágráb és Isztria megyék) népességváltozása volt mindvégig pozitív, míg hét megye (a főváros körüli Krapina, Kapronca, Belovár, Sziszek, Karlovác, valamint Lika és Verőce) csak negatív értékekkel rendelkezett.

Horvátországban a születéskor várható élettartam a második világháború óta növekszik. Ezzel párhuzamosan egyre nagyobb az időskorúak aránya a fiatal generációk rovására (az aktív korúak aránya viszonylag állandó). A népesség átlagéletkora emiatt folyamatosan növekszik, európai viszonylatban a magasabbak közé tartozik. Az országos öregedési index 115%, ennek hátrányos társadalmi, gazdasági, államháztartási következményei közismertek. Mindemellett az eltartottság az uniós átlagához képest jelenleg még kedvező képet mutat. Az átlagéletkor és az öregedési megyei sorrendje igen hasonló jellegű, ami trendszerű folyamatokat és hosszú távú következményeket rejt magában.

A születéskor várható élettartam a férfiak esetében az adriai térségben közel két évvel magasabb, mint a kontinentális országrészen, a nőknél valamivel kisebb a különbség. A harmincéves előretekintés alapján a férfiaknál ez a differencia fokozódni fog, az adriai területekhez képest Közép-Horvátország 2 évvel, Szlavónia 3 évvel fog elmaradni, ugyanez a nőknél hasonló sorrendben, de kisebb, egy-két éves lemaradást jelez. A nagyregionális statisztika belső különbségeit tekintve az adriai régióhoz tartozó Lika és a főváros mutat jelentős eltérést. Mindkét nem a leghosszabb – a horvát átlagot 2,5 évvel meghaladó – életre Dubrovnik megyében számíthat. A legrövidebb életkilátással Krapina megyében születnek a fiúk (átlag -3,8 év) és Belovár megyében (átlag -1,93 év) a lányok (DZS 2011b).

A népességváltozást egyrészt a természetes szaporodás, másrészt a migráció befolyásolja. Az élveszületéseket 1998 óta tartósan meghaladja az elhalálozások száma, amelyet a születésszám drasztikus visszaesése okoz (ez a trend az 1970-es évek vége óta tart). A következmények: öregedő népesség és természetes fogyás. Mindössze három megye átlaga volt az elmúlt népszámlálási ciklusban pozitív: Splité, Dubrovniké és Muraközé (Zadar és a főváros esetében voltak évek, amelyekben pozitív volt a szaporodási ráta). A migrációs egyenleg a legtöbb esetben a természetes szaporodáshoz hasonló irányban befolyásolta a megyei népesség alakulását.

A nettó migráció szempontjából markánsan elkülöníthető három térség: a bevándorlással jellemezhető tengerparti és fővárosi régió; a tartós elvándorlással sújtott hegyvidék és Szlavónia; illetve az északi megyék – Muraköz, Varasd, Krapina, Kapronca –, amelyek népességváltozásában elenyésző szerepet játszik a migráció. A külföldi bevándorlók hagyományos célpontjai a tengerparti területek (főképp Zadar, Dubrovnik, Split, Isztria megyéi) és a fővárosi agglomeráció. A legtöbb külföldről bevándorló a két nagyvárost (Zágrábot és Splitet) választja. A szlavóniai megyék közül egyedül a Száva menti Bród tett szert pozi-

tív nettó egyenlegre, ami feltehetően a déli szomszéd Boszniából érkező bevándorlóknak köszönhető. A megyék közötti költözések fő célterületei Zágráb megye és a főváros. A belső vándorlás további nyertese az Adria északi térsége. A nemzetközi vándorlási trendekkel szemben Split és Dubrovnik a megyeközi mozgások esetében a nettó kibocsátók közé tartozik. A belső elvándorlás leginkább a pannóniai országrészt érinti, Vukovár és Bród népességmentartó képessége a leggyengébb (Mezmaric, Stubbs 2012).

A korstruktúra szempontjából makroregionális sajátosságokról alig beszélhetünk. A fiatal korosztály arányát elsősorban a természetes szaporodás relatív értékei határozzák meg, de vannak kivételek is – pl. Isztria és a főváros –, amit elsősorban a munkaképes korúak nagyszámú bevándorlása magyaráz. A korfa alakulását hosszabb távon meghatározza, hogy mindössze két megyében (Muraköz, Zágráb) haladja meg a 15 év alattiak száma a 65 év felettiekét. A fiatal-idős arány országosan 86%, amely egyértelműen a hegyvidéki jellegű területek esetében tolódik el szélsőségesen az idősebbek javára. A foglalkoztatottak és az eltartottak országos aránya 203,7%. A fővárosi régió, a magas egy főre jutó GDP-jű Isztria, a négy északi megye és a három régióközpont foglalkoztatott-eltartotti értékei a 2:1 aránynál kedvezőbbek, ami a munkalehetőségek nagyobb számának tudható be. A szlavóniai és a magasabb várható élettartamú adriai megyékben ennél nagyobb eltartotti hányad jellemző.

Horvátországban az elmúlt évtizedekben relatív és abszolút értékben is csökkent a magukat nem horvát nemzetiségűnek vallók aránya. A háborút követően a horvátok aránya tartósan 90% fölé emelkedett, amit elsősorban a szerb népesség drasztikus csökkenése okozott. Nyolc népesebb nemzetiség él Horvátországban. Többségüket, az őshonos kisebbségeket (szerbeket, olaszokat, magyarokat, szlovéneket, cseheket) egyre inkább a csökkenő népesség jellemzi, a természetes fogyás, az asszimiláció és a kivándorlás következtében. Három nemzetiség mutat ezzel ellentétes trendet: a bosnyákok, albánok és romák száma nemcsak a magas fertilitási ráta, hanem a bevándorlás és a gyenge asszimilációs jellemzők miatt is növekedett. Az egyes nemzetiségek demográfiai jellemzőik alapján markánsan elkülöníthető csoportokba sorolhatók, területi elhelyezkedésük (viszonylag kis arányuk ellenére) megmagyaráznak bizonyos megyei szintű demográfiai sajátosságokat. Az aktív korosztály kimagasló értékei (75,8%, illetve 71,3%) mutatják, hogy a bosnyák és albán népesség jellemzően munkaképes korú tagjai költöztek az országba az elmúlt időszakban.

A megyék közül a regionális identitás – mint népszámlálási nemzetiségi kategória – affiliációját hosszabb ideje előszeretettel választó Isztrián (12,11% 2011-ben is ezt jelölte meg) a legkisebb a horvátok aránya (68,33%), míg Krapina megyében szinte csak horvátok élnek (98,84%). Mindössze 22 község és egy kisváros (Buje, Isztria) van Horvátországban, amelyekben 50% alatti a horvát nemzetiségűek aránya. Többségükben a szerbek, egyben-egyben pedig az olaszok, a magyarok, illetve a csehek képezik a legnagyobb etnikumot. A szerbek (187 ezer fő) központi szállásterülete Vukovár, Lika, Sziszek, Šibenik és Karlovác megye

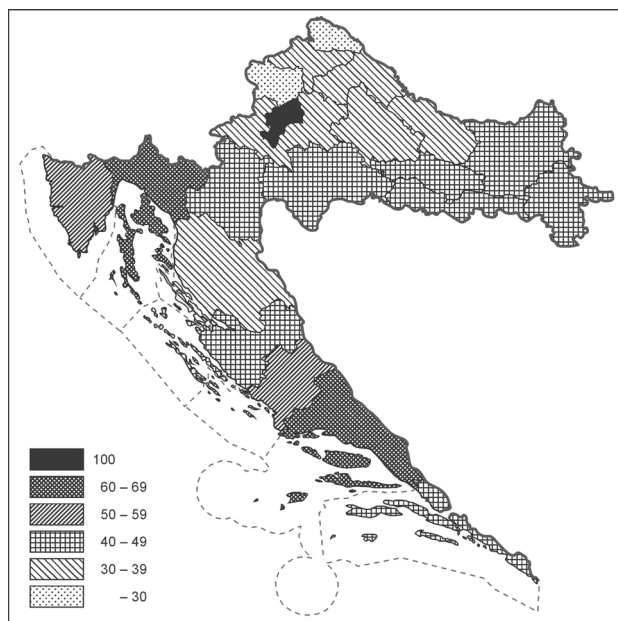
(arányuk itt 10–15,5%). A bosnyák etnikum (31 479 fő) területileg kiegyensúlyozottan helyezkedik el, mindössze három város és a községek negyedét nem lakják. A 17 807 fős olasz nemzetiség 70%-a Isztria megyében él. Az albánok (17 513 fő) területi elhelyezkedése kifejezetten szétszórt, három városban és a községek felében nem található albán lakos. A romák (16 975 fő) fő szállásterülete Muraköz és a főváros. A 14 048 fős magyarság egy eszék-baranyai községben, Hercegszöllősen él relatív többségben, további négy eszéki és egy vukovári községben található magyarok 10% feletti aránnyal. Kivétel nélkül minden megyében és fővárosi kerületben élnek magyarok, a 127 város 89%-ában, a községek több mint felében él legalább egy magát magyarnak valló lakos. A 10 517 fős szlovén népesség ugyanolyan területi diszperzitással jellemezhető, mint a bosnyákok. A cseh nemzetiség lélekszáma az elmúlt években tízezer fő alá csökkent, fő szállásterületük Belovár megye.

Településállomány, urbanizáció

A településhálózat a természeti, demográfiai, történelmi, társadalmi, gazdasági, politikai folyamatok alapvető térbeli következményeit hordozta mindenkor, miközben a jövőbeli törekvések rövid távon nehezen változtatható bázisát is jelentette. A településhálózat – mint különböző tényezők hatásait szintetizáló rendszer – meglehetősen stabil, elsősorban hosszabb távon formálható, bár egyes elemei (pl. a közigazgatási beosztás) egyetlen aktussal is megváltoztathatóak. A horvát településrendszer alakulására három tényezőcsoport volt jelentős, bár korántsem azonos súlyú hatással: a komplex természetföldrajzi környezet, a „birodalomváltó tér jelleg” (államhatárok, hatalmi centrumok gyakori változása, a magterület folyamatos újrendeződései) és az etnikai-kulturális sajátosságok. Horvátország függetlenné válásával 1991-től új, nemzetállami jellegű folyamatok bontakoztak ki a településpolitika és a településfejlesztés tekintetében is. Ezek a változások markánsan először a fővárosban jelentkeztek, majd az új államhatárok mentén fekvő városok, települések is szembesültek az új helyzettel. A Jugoszlávia szétesése utáni folyamatok teljesen más állami-politikai keretek között bontakoztak ki, mint a korábbiak, a térközösségi, gazdasági, politikai, fejlesztési szempontok új módon jelentek meg.

A horvát településhálózat jellegzetessége a népesség szóródása és a kistelepülések magas száma. A lakosság mintegy harmada él 1000 főnél kisebb településen, de szinte ugyanennyien lagnak az 50 ezer főnél népesebb településeken. 1997 óta mindössze ötten gyarapodott a városok száma. A városi népesség aránya 55%-ra tehető (a nemzeti statisztika alacsonyabb, míg az ENSZ magasabb értékeket közöl), tendenciájában lassan növekvő (3. ábra). E tekintetben a nyugat-balkáni országok közül Horvátországot Montenegró és Macedónia előzi meg, de ezek az országok is lényegesen elmaradnak az EU-átlagtól. A településállomány szerkeze-

3. ábra: A városi lakosság aránya, 2011, %
Proportion of urban population, 2011

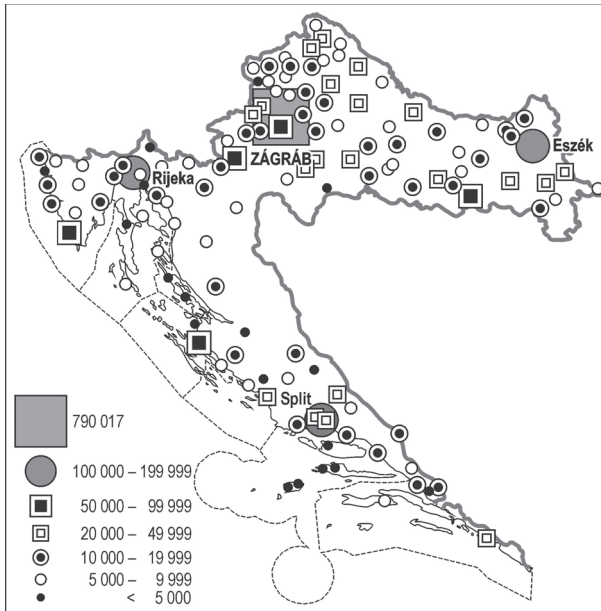
Forrás: Népszámlálási adatok alapján a szerző számítása és szerkesztése.

tét vizsgálva kiindulásképpen megállapítható, hogy az elmúlt két évtizedben a települések száma alig változott. A népesség településnagyság-kategóriánkénti eloszlása a következő trendeket mutatta az 1991-es és 2011-es népszámlálás között. A Balkán-félszigeten jellemző elnéptelenedés (Lukic et al. 2012) Horvátországban is jelentkezett, míg 2001-ben 105, addig 2011-ben már 150 település (az összes település 2,22%-a) lakatlan volt. A 100 főnél kisebb települések aránya és népessége egyre növekvő. Ez az egyik településméret, amely az országos népességfogyással ellentétes trendet képvisel. Ezzel párhuzamos folyamat a 100 és 1000 fő közötti települések arányának csökkenése relatív és abszolút értelemben. A 2653 db 100 fő alatti település meghatározóan az Isztriai-félszigeten, a főváros 30–80 kilométeres térségében, a szlavóniai hegyvidéken, valamint a Kvarner és Közép-Dalmácia (fél)szigetein helyezkedik el (Strategija 1997). A 3424 db 100–1000 fő közötti település a településállomány tulajdonképpeni alapszövetét jelenti azáltal, hogy viszonylag egyenletesen oszlik el az országterületen, a teljes lakosság negyedének otthont adva. Az 1000–10 000 fős települések arányukat tekintve stabil településkategóriának számítanak. Az 1000 és 5000 fő közötti települések népessége az országos trendek szerint csökkent. Az 5–10 ezer fős települések köre szinte nem is változott húsz év alatt.

A 10 ezer főnél népesebb települések száma (39 db) és – egy kivétellel – köre sem változott 1991 és 2011 között. A formális városi kritériumoknak önmagukban

eleget tevő települések (4. ábra) összességében az országos demográfiai jellemzők szerint veszítettek népességükből. A nagyobb településkategóriák (függetlenül attól, hogy 20, 25 vagy 30 ezer főnél húzzunk határt) közötti csekély arányeltolódás mindössze egy vagy két település kategóriaátlépésének volt köszönhető. Zágráb mint település (a fővárosi önkormányzat összesen 70 települést integrál) az országos népesség növekvő hányadának szolgál otthonául. 1991-ben Zágráb 14,77%-ot, húsz évvel később már 16,06%-ot integrált Horvátország népességéből. Ez a természetes fogyás és a szuburbanizáció folyamatai ellenére azt jelenti, hogy „belső” Zágráb abszolút értelemben alig veszített lakosságából.

4. ábra: Horvátország városai, 2011
The cities of Croatia, 2011

Forrás: Népszámlálási adatok alapján a szerző szerkesztése.

A közigazgatás területi szerkezete

Az új területi közigazgatási rendszer az 1992-es önkormányzati törvénnyel alakult ki (az önálló államberendezkedés megteremtésekor visszatértek az 1918 előtti történeti megyerendszerhez), ez alapján Horvátország területe megyékre (županija), valamint városokra (grad) és községekre (općina) – ezeken belül pedig településekre – tagolódik. A megyék amellet, hogy az önkormányzati közepszintet jelentik, az államigazgatás területi képviseleteként is funkcionálnak.

Lehatárolásukban többnyire érvényesültek a történeti, közlekedési és gazdasági térkapcsolatok (a megyehatárok két évtized alatt minimális mértékben módosultak). A helyi önkormányzati szint alapegységei a városok (4. ábra) és a községek. A 2011. évi népszámláláskor a 6756 település 127 városba (a fővárossal együtt) és 429 községbe szerveződött. A megyék száma 21 volt (a megyei jogú Zágrábbal együtt). 2013 áprilisában Popovača község városi státuszt kapott, így jelenleg 128 város és 428 község van Horvátországban (1. táblázat).

Az európai uniós térkategóriák szempontjából NUTS 2 önkormányzati szint nincs Horvátországban, a NUTS 3 szint a megyékkel, a LAU 2 pedig az önkormányzatokkal (városokkal és községekkel) azonos. Az európai uniós források szempontjából legfontosabbnak tekinthető NUTS 2 lehatárolások egészen az EU-csatlakozásig viták alapját képezték. Tucatnyi (öt-, négy-, három-, illetve kétrégiós) elképzelés után 2007-ben három NUTS 2 régió lehatárolására került sor (Adriai-, Pannon- és Közép-Horvátország), amelyeket 2013-tól kettővé von-

1. táblázat: Horvátország megyéinek közigazgatási alapadatai, 2011
The fundamental public administration data of counties of Croatian counties, 2011

Megye	Városok	Községek	Egy önkor- mányzatra eső népesség	Települések	Átlagos település- nagyóság	Település- sűrűség
	db	db	fő	db	fő	db/100 km ²
Belovár-Bilogora	5	18	5207	323	371	12,2
Bród-Szávamente	2	26	5663	185	857	9,1
Dubrovnik-Neretva	5	17	5571	230	533	12,9
Eszék-Baranya	7	35	7263	263	1160	6,3
Isztria	10	31	5075	655	318	23,3
Kapronca-Körös	3	22	4623	264	438	15,1
Karlovác	5	17	5859	649	199	17,9
Krapina-Zagorje	7	25	4153	423	314	34,4
Lika-Zengg	4	8	4244	255	200	4,8
Muraköz	3	22	4552	131	869	18,0
Pozsega-Szlavónia	5	5	7803	277	282	15,2
Šibenik-Knin	5	15	5469	199	550	6,7
Split-Dalmácia	16	39	8269	368	1236	8,1
Sziszek-Moslavina	6	13	9076	456	378	10,2
Tengermellék-Hegyvidék	14	22	8228	510	581	14,2
Varasd	6	22	6284	302	583	23,9
Verőce-Drávamente	3	13	5302	188	451	9,3
Vukovár-Szerém	5	26	5791	85	2112	3,5
Zadar	6	28	5001	229	742	6,3
Zágráb	9	25	9341	694	458	22,7
Zágráb város	1	-	790017	70	11286	10,9
Horvátország	127	429	7707	6756	634	11,9

Forrás: Népszámlálási adatok alapján a szerző számításai.

tak össze (Adriai-, illetve Kontinentális-Horvátország). Így a fejletlenebb szlavón területeknek „köszönhetően” a fővárosi régió – és egyúttal az egész ország – a 2014–2020 közötti időszakban magasabb uniós támogatásra számíthat. Ez a kettős felosztás földrajzi-funkcionális szempontból is adekvátnak tekinthető (5. ábra).

5. ábra: Horvátország megyéi, megyeszékhelyei és régiói, 2016
Counties, county seats and NUTS2 regions of Croatia, 2016

Forrás: A szerző szerkesztése.

A gazdaság területi szerkezete

A regionális különbségeket szinte természetesnek vehetjük az olyan eltérő területi adottságokkal rendelkező ország esetében, mint Horvátország. Ez a többféle jövedelemszerzési tevékenységre lehetőséget adó sokoldalúság a gazdaság szempontjából inkább előnynek tekinthető. A gazdaság területi szerkezetét alapjaiban befolyásolják a természetföldrajzi adottságok, de a kapcsolat nem determinisztikus. A pannóniai területek meghatározó tevékenysége az erdő- és mezőgazdaság, a városok ipari és szolgáltató centrumként funkcionálnak, a síkvidék kedvez a nagyobb népességtömörüléseknek. Az adriai régióban a szolgáltató szektor dominál, meghatározó ágazat az idegenforgalom, amelynek nemzetgazdasági súlya igen jelentős. A nagy kikötővárosok fontos tevékenysége a hajóépítés, a halfeldolgozás, az energetika. A mezőgazdasági tevékenység ki-

egészítő jellegű. Településhálózati sajátosság, hogy a lakosság (a vállalkozások) a néhány part menti nagyvárosban tömörül, míg a környező vidék és a szigetvilág jellemzően aprófalvas. A Dinári-hegyvidéken az erdőgazdaság, az állattenyésztés és részben az ipari tevékenység jellemző. A hegyvidék ritkán lakott, demográfiailag kedvezőtlen helyzetben van, településhálózata szórványos, a városok mérete nem éri el a tízezer főt.

A történetileg kialakult regionális különbségeket az átmenet időszaka kiélezte, a délszláv háború területileg eltérő mértékű és jellegű károkat okozott. Az ezredfordulót követő folyamatok, az euroatlanti integráció, a fokozódó működőtöke-beáramlás, majd a gazdasági válság szükségszerűen nem az országon belüli, több területi szinten is értelmezhető fejlődési törésvonalak eltűnése irányába hatott (Karaman Aksentijević, Ježić 2011; Koči-Pavlaković, Pejnović 2005; Kordej-De Villa et al. 2005; Lovrinčević, Mikulić 2012; Lőrinczné Bencze 2015; Lux, Mezei 2012; Puljiz, Maleković 2007; Rašić Bakarić 2007; Sić 2003; Škufljić, Botrić 2009; Škufljić, Rabar, Šokčević 2010).

Területi fejlettség, fejlődés és versenyképesség

A térség országaihoz hasonlóan a főváros (és régiójának) gazdaságirányító, hatalmi szerepe kiemelkedő, gazdasági tevékenységeket és népességet vonzó adottságai erőteljesek. Zágráb az ország egyetlen metropolisztérsége, gazdasági, szellemi és közlekedési központ. Horvátország első számú növekedési pólusa, amely a népesség 18, a foglalkoztatottak 19, az ipari termelés 25, a GDP 33, a felsőfokú hallgatók 53 és az új befektetések 67 százalékát koncentrálja. Fővárosi bejegyzésű az összes aktív vállalkozás harmada, a 400 legnagyobb cég fele. A legjelentősebb vállalatok Zágráb központtal működnek. 2000 és 2013 között mindössze három alkalommal tudott vidéki vállalat (a pulai, illetve a spliti hajógyár) a 10 legnagyobb árbevételű cég közé kerülni.

A három sokoldalúan fejlett makroregionális központ – Split, Rijeka és Eszék – képezi a várososhálózat második vonalát, elhelyezkedésükből adódóan más-más jellemzőkkel rendelkeznek. Dalmácia fejlődésének egyik meghatározója Split (nemzeti GDP-hozzájárulása 8,8%), agglomerációjában számos kisvárossal. Ipari kapacitásai jelentősek és a turizmus fejlődése is átlagot meghaladó. Hinterlandjában a potenciális kapcsolatot Bosznia-Hercegovina jelenti, míg az Adria túloldalán fekvő Ancona irányába innen indul a horvát kompforgalom túlnyomó része. Rijeka tradicionálisan az ország tengergazdaságának – kikötői ipar, nemzetközi teherárutranszit – központja. Teljesítményét erőteljesen javíthatja a potenciális szerb és bosnyák kapcsolat, azonban közlekedés-földrajzilag kedvezőtlenebb helyzetben van, mint Trieszt vagy Koper. Ez a térség Horvátország vezető idegenforgalmi régiója, adottságai jól kihasználtak, amit az is bizonyít, hogy az egy főre jutó bruttó nemzeti termék a főváros mellett csak Isztria, valamint a Tengeremlék-Hegyvidék megyében haladja meg évtizedek óta az

országos átlagot. A két megye nemzeti össztermékhez való hozzájárulása 8,4 és 6,2%. Míg a két adriai nagyváros a világ számos térsége felé, addig Eszék a Kárpát-medence irányába nyit ablakot. Szlavónia gazdasági és szellemi központja a háború peremén súlyos károkat szenvedett. A geopolitikai orientációváltással a térség perifériájává vált, a fejlődésben pedig egyre jobban leszakad (2010-ben a horvát GDP 5,4%-át állította elő) a turizmusban „magukra talált” tengerparti városokhoz és különösen a fővároshoz képest (Faragó, Rác 2010).

Horvátország területi GDP-adatai az ezredfordulótól érhetőek el. A NUTS 2 szintű statisztika jelentős belső különbségeket takar, különösen a közel hárommillió Kontinentális-Horvátország esetében, amely a fővárost is magában foglalja. A trendeket tekintve Zágráb GDP-termelése országos viszonylatban egyre jelentősebb, az ezredfordulón 29,2%, a válság kitörésekor 31,4%, míg 2010-ben már 33,3% volt. Az adriai NUTS 2 régió a válságig közel 9%-os éves átlagos növekedési ütemmel a 2000. évi 31,3%-ról 2007-re 32,5%-ra növelte országos súlyát, ezt a szintet a visszaesést követően is tartotta a tengerpart. A GDP-termelés bővülésében Zadar, Split, Šibenik és Dubrovnik térsége játszotta a motor szerepét. Rijeka 2001-től a válság kezdetéig az országos átlag körüli növekedést mutatott, ami relatív fejlettségének tudható be, a többi megye lényegesen alacsonyabb bázisról indult. A pannon megyék a 2000–2008-as ciklusban – Eszéket leszámítva – országos átlag alatti GDP-bővülést mutattak. A válság még jobban felerősítette a növekedési hátrányokat, a visszaesés 2008 és 2010 között (Sziszeket leszámítva) 8–18% közötti volt a kontinentális megyékben. A teljes 2000 és 2010 közötti időszakot áttekintve az állapítható meg, hogy a főváros és öt adriai megye GDP-növekedése volt országos átlagot meghaladó, Dubrovnik, Zadar, Šibenik megyék és Zágráb is megduplázták bruttó összterméküket a válság ellenére. A pannóniai megyék közül a zágrábi teljesített a legjobban, valamivel megelőzve Muraközt (és a Tengermelléket). A többi kontinentális megye (ide értve Likát is) 133,3 és 168,6% közötti nominális bővülést mutatott fel. A főváros nélkül értelmezett Pannónia egy évtized alatt komoly veszteséget szenvedett el, a növekedési üteme elmaradt a horvát átlagtól, a válság pedig súlyosabban érintette, ezért a horvátországi GDP-hez való hozzájárulása folyamatosan csökken (2000-ben 39,5%, 2010-ben 34,1%).

Az egy főre jutó GDP az elmúlt évtized alatt Dubrovnik megyében és a fővárosban több mint a kétszeresére emelkedett. Országos átlagot meghaladó növekedést Zadar, Šibenik és Split megyékben mértek. A nemzeti átlaghoz viszonyítva Zágráb e mutató tekintetében is (a népességnövekedés ellenére) növelte előnyét, 166,5%-ról (2000) 185,4%-ra (2010). Dubrovnik az egyetlen felzárkózó megyének tekinthető, amely a fővárossal lépést tudott tartani, ez elsősorban a gyorsan felvirágzó dél-dalmáciai idegenforgalomnak köszönhető. A legszegényebb megyék hosszú évek óta Bród és Vukovár, amelyek a háborús újjáépítést követően is leszakadóban vannak, alig haladják meg a horvát GDP/fő felét, illetve az EU 27 30%-át. Az európai uniós tagországok átlagos fejlettségét mindössze a főváros éri el. A nagyregionális versenyképességi rangsor hasonló-

an alakul. Az ENSZ horvátországi képviselőjének 2007. és 2010. évi rangsora is a következőképpen nézett ki (Singer, Lenardić 2011): 1. Északnyugat-Horvátország, 2. Adriai-Horvátország, 3. Pannon-Horvátország. A megyei rangsor árnyaltabb képet mutat. A legversenyképesebb megyék mindkét vizsgálatkor a főváros, Zágráb, Varasd, Muraköz és Isztria megyék voltak. Országos viszonylatban versenyképtelen volt a válság előtt és 2010-ben is: Verőce, Pozsega, Bród, Vukovár, Sziszek és Lika. A nettó átlagbért vizsgálva érthető meg Varasd és Muraköz megyék kiemelkedő versenyképességi helyezése, illetve a főváros első helyének elvesztése. Az átlagbér a tengerparti régióban jóval magasabb, mint a kontinentális megyékben. Az országos átlagot Zágráb javítja jelentősen, gyakorlatilag a főváros az egyetlen megye, amely a nemzeti átlagszint feletti átlagjövedelmet mutat fel. Kiemelkedő – 7000 kuna feletti – átlagos ágazati fizetések a bányászati, szénhidrogén-kitermelési és -szolgáltatási ágazatban Sziszek, Kapronca, Tengermellék megyékben és Zágrábban; az energetikai szektorban Varasd, Tengermellék, Isztria, Split megyékben és Zágrábban; a szállítmányozás és raktározás területén Zágráb megyében; az infokommunikáció (Dubrovnik, Zágráb), a pénzügyi szolgáltatások

2. táblázat: Horvátország főbb megyei fejlettségi mutatói
The main development indexes of Croatian counties

Megye	GDP/ffő (PPS), EU 27 =	Versenyképességi rangsor,	Havi nettó átlagbér, 2011,
	100%	2010	kuna
Zágráb város	109	2	6 359
Isztria	76	3	5 348
Tengermellék-Hegyvidék	72	7	5 418
Dubrovnik-Neretva	61	9	5 348
Sziszek-Moslavina	49	19	5 135
Lika-Zengg	48	18	5 090
Varasd	48	1	4 423
Zadar	48	6	5 280
Kapronca-Körös	47	12	4 985
Split-Dalmácia	47	8	5 170
Muraköz	46	4	4 380
Šibenik-Knin	46	10	5 172
Eszék-Baranya	44	13	4 892
Karlovác	43	14	5 249
Zágráb	42	5	4 944
Belovár-Bilogora	39	15	4 538
Krapina-Zagorje	36	11	4 704
Pozsega-Szlavónia	35	21	4 794
Verőce-Drávamente	34	17	4 563
Vukovár-Szerém	32	20	4 748
Bród-Szávamente	31	16	4 761
Horvátország	59	–	5 429

Forrás: Horvát Statisztikai Hivatal; Singer, Lenardić 2011.

(Split, Zágráb), valamint a szakmai, tudományos és műszaki tevékenységi (Zágráb) területen érhető el (DZS 2012a). (2. táblázat)

Munkaerőpiac, képzettség

A jugoszláv munkaerőt a szocialista országok átlagához képest relatíve magasabb szakképzettség jellemezte, ez a fejlettebb tagköztársaságok esetében a lakosság nagyobb hányadát érintette. Horvátországban a közép- és felsőfokú végzettségűek aránya folyamatosan emelkedik. A legalább középfokú végzettségűek aránya 2011-ben 69% volt.

A statisztikák alapján magasabb végzettséggel nagyobb az esély munkához jutni Európában és Horvátországban is (Babić, Matković, Šošić 2006). (A munkaerő átlagos órábérére az uniós átlag mintegy harmada, a minimálbér a visegrádi országokhoz hasonlóan alakul.) Az 50%-ot alig meghaladó foglalkoztatottsági szint jelentősen elmarad a térségi EU-tagállamok értékeitől és jelenleg az EU 28-ban a legalacsonyabb. A foglalkoztatási ráta – az ezredforduló utáni rövid felzárkózási időszakot követően – a válság hatására ismét jelentősen visszaesett. A legfeljebb alapfokú végzettségűek 38,7%-a, a középfokú képzettséggel rendelkezők 59,7%-a, a felsőfokú tanulmányaikat befejezők 76,9%-a volt foglalkoztatva 2012-ben. A 25–39 év közötti korosztály foglalkoztatási rátája a többi európai országhoz hasonlóan minden képzettségi szint esetében meghaladja a 40–64 évesek mutatóit, Horvátországban ez a különbség kétszer nagyobb az európai átlagnál, ez egyfajta kelet-közép-európai sajátosság (DZS 2013a).

A képzettség makroregionális sajátossága jól kirajzolódik, a kontinentális megyék (Likát is ide értve) jellemzően alacsonyabb képzettségűek, mint a tengerparti térség. A főváros ebből a szempontból is külön pozíciót képvisel, a diplomások száma egyedül itt haladja meg a legfeljebb alapfokú képzettségűekét, visszatükrözve Zágráb irányító szerepét és fejlődési potenciálját. A tudományos fokozattal rendelkezők 86%-a a regionális központokban, a négy nagy egyetemi város térségében koncentrálódik. Számottevő még – az összesből hat százalék – a kis egyetemi városok (Zadar, Dubrovnik, Pula) PhD-fokozattal rendelkező lakossága. Az alapfokú végzettséggel nem rendelkezők tízezer főre vetített száma országosan 171 fő, a szlavóniai megyék kivétel nélkül ennél kedvezőtlenebb helyzetben vannak (Vukovár 348 fő), hasonlóan egyes adriai megyékhez (Šibenik 397, Zadar 290, Lika 249, Split 198 fő). A négy északi megye, a fővárosi térség és a fejlettebb adriai megyék jelentik a másik végletet (Zágráb 73, Isztria 72, Tengermellék 67 fő).

A gazdasági válság hatása jól követhető a munkanélküliségi ráta alakulásában. 2008-ig folyamatosan csökkent az álláskereső aránya, Horvátország 2009-re már megközelítette az EU-átlagot. A válság negyedik-ötödik évére azonban ismét közel megduplázódott a munkanélküliség. Az európai átlaghoz viszonyítva a válság munkaerőpiacra gyakorolt hatása Horvátországban tartósabb és erőteljesebb volt. Jelenleg a munkanélküliségi ráta tekintetében csak Spanyolor-

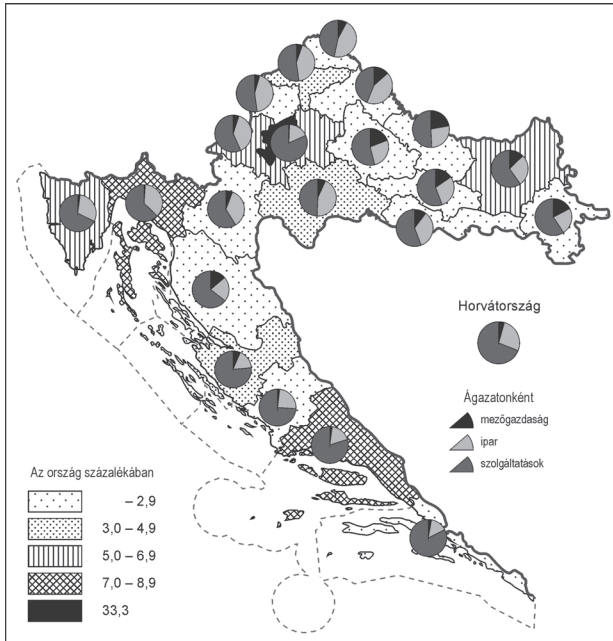
szág és Görögország előzi meg. Ez a sorrend a tartósan munkanélküliek és a 25 év alattiak esetében is így alakult.

A megyei adatok a képzettséghez és a gazdasági fejlettséghez igazodva erőteljes nagyregionális együttmozgást mutatnak (Botrić 2003). A hét szlavóniai megyében a legnagyobb, a horvátországi átlag 130–180%-a között mozog a munkanélküliség. A főváros és Isztria hagyományosan a legfejlettebb területeknek számítanak, itt a munkanélküliségi ráta többnyire az országos átlag felén áll. A négy északi és Zágráb megye (Közép-Horvátország) nemzeti átlag alatti mutatókkal rendelkezik. A tengerparti megyék szóródása erőteljes, Isztria mellett a Tengermellék és az utóbbi években Dubrovnik mutatója alakult kedvezően, míg Lika, Zadar, Šibenik és Split munkanélküliségi rátája tartósan a horvát átlag feletti. A kedvező országos folyamatokhoz képest a szlavóniai megyék mutattak leszakadást. A válság azokat a megyéket érintette erőteljesebben, ahol a világcipőipar nagyobb iparágak (turizmus, exportorientált tevékenységek) aránya magasabb volt, vagyis Zágrábot és szélesebb régióját (Közép-Horvátországot), illetve Isztriát és a Tengermelléket. A válság következtében a munkanélküliség növekedése csak egy-két megye esetében nem volt folyamatos 2008-tól, az EU-csatlakozást követően még nem látszanak mindenhol a tartós fellendülés jelei, a munkanélküliségi ráta csak a legfejlettebb térségekben indult csökkenésnek 2013-tól.

Területi gazdaság szerkezet

A megyei bruttó hozzáadott érték fő szektoronkénti elemzése nagyrészt igazolja, hogy a gazdaság szerkezet erőteljesen igazodik a területi, természetföldrajzi adottságokhoz (6. ábra). A legtöbb szlavóniai megyében meghatározó ágazat az erdő- és mezőgazdaság, aránya az országos átlag (4,4%) több mint kétszerese, egyes megyékben (Pozsega, Vukovár, Belovár, Verőce) ennél is nagyobb a jelentősége (15,5–22,2%). Szlavóniában a városok ipari és szolgáltató központok, az ipar a horvát átlagnak (26,6%) megfelelően alakul (kivéve a tradicionálisan ipari térségnek számító Sziszek 43,9%-kal), a terciér szektor aránya azonban – a mezőgazdaság súlya miatt – elmarad a nemzetgazdasági átlagtól (69%). A közép-horvátországi megyék (Muraköz, Varasd, Krapina, Kapronca és Zágráb) közös sajátossága az erőteljes ipari jelenlét (38,3–45,5%) és emiatt a szolgáltató szektor alacsony mutatója (43,9–56,7%). Ezt a főváros szempontjából úgy is tekinthetjük, hogy amely tevékenység Zágrábban nem folytatható jövedelmezően, azt a környező megyékben végzik. Zágráb bruttó hozzáadott érték mutatója a térségi országok fővárosaihoz hasonlóan alakulnak: mezőgazdaság 0,2%, ipar 18,1%, szolgáltatások 81,7%. A tengerparti régióban egyértelműen a terciér szektor dominál, értéke Šibenik, Split, Dubrovnik és Zadar esetében 74% feletti. A (kikötői) ipari tevékenység miatt Isztria és Tengermellék-Hegyvidék megyében a szolgáltatások szerepe valamivel alacsonyabb (62,6–67,8%), az ipari hoz-

6. ábra: A bruttó hozzáadott érték főbb szektoronkénti aránya Horvátország megyéiben, 2013
The proportion of Gross Value Added in the main economic sectors across Croatian counties, 2013

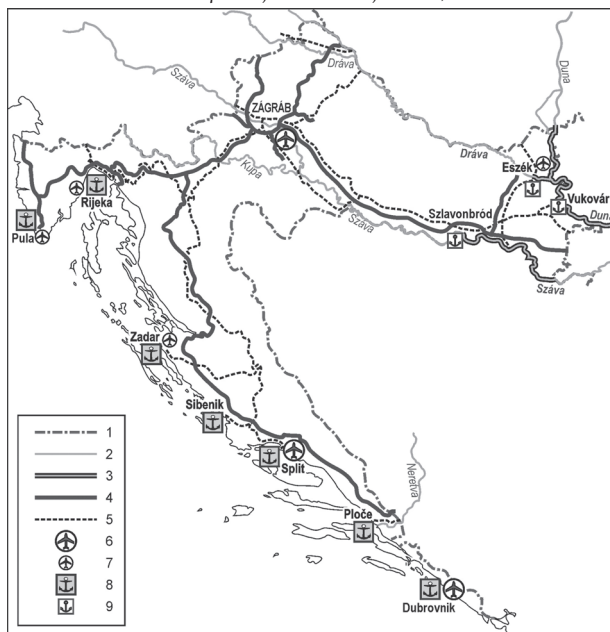
Forrás: A Horvát Statisztikai Hivatal adatai alapján a szerző szerkesztése.

záadott érték (30,1–36,3%) azonban alig marad el a közép-horvátországi átlagtól. A mező-, erdőgazdaság és a halászat Zadar és Lika megyékben jelent fontosabb (6,4–13,8%-os) térségi jövedelemkiegészítő tevékenységet (DZS 2013b, 2016).

A közlekedés területi szerkezete

A térszerkezeti kapcsolatrendszerek kialakulására és fejlődésére a természeti tényezők (Nagy 2013) hatása meghatározó. Míg a hegyvidéki területek korlátozott átjárhatósága (völgyek, szorosok) nagymértékben determinálta a közlekedési folyosók pályavezetését, addig a vizek (a tengerpart és különösen a folyók) természetes tengelyekként funkcionáltak. Az ipari forradalom időszakában a városfejlődést legjobban meghatározó vasútépítések többnyire követték a már kialakult, természetesnek is nevezhető útvonalakat. A domborzat szerepe mellett azonban a nagyhatalmi érdekek (pl. a kereskedelmi és biztonságpolitikai megfontolások) szintén hatással voltak a szárazföldi közlekedési pályák kialakításában. Ez egyértelműen nyomon követhető a 19. századi vasúti fővonalépítések esetében, és a jugoszláviai, majd a délszláv háborút követő autópálya-építéseknel is (7. ábra).

7. ábra: Horvátország közlekedési infrastruktúrája, 2016
The transport infrastructure of Croatia, 2016

Jelmagyarázat: 1 - Országhatár; 2 - Folyóvizek; 3 - Hajózható folyószakaszok; 4 - Autópályák; 5 - Vasúti fővonalak; 6 - Nemzetközi repülőterek; 7 - Regionális repülőterek; 8 - Tengeri kikötők; 9 - Kikötők.
Forrás: A szerző szerkesztése.

Horvátország horizontális értelemben igen tagolt, szárazföldi határainak hossza a folyóvízi határokkal együtt 2374,9 km, melyből 1011,4 km (43%) Bosznia-Hercegovinára esik. Tengerpartjának hossza 6278 km, ebből 4398 km a szigetek határait jelenti. Az államterület 5,8%-án 1185 sziget (és nagyobb szirt, szikla) osztozik, ezek közül mindössze 48 lakott (a frekvenciáltabb szigetek sűrű kompjاراتokkal vagy híddal kapcsolódnak a szárazföldhöz). Az ország alakja a belföldi közlekedés szervezése szempontjából előnytelen. A keleti és a déli országrészek között a térracionális közlekedési tengelyek Bosznia-Hercegovinán keresztül vezetnek. Dubrovnik és Eszék között a légvonalban mért távolság 326 km, a közúti távolság 494 km, míg a horvát autópályán, Bosznia kikerülésével 876 km. Split és Eszék viszonylatában az adatok a következőképpen alakulnak: 288, 451, 687 km (a disween.com és a maps.google.com alapján). A közúti időráfordítás nem mutat ekkora különbséget, azonban az esetleges határátlépést, a forgalmi és útvisszonyokat, illetve az autópályadíjat is érdemes számításba venni.

Horvátország egy évtizeden keresztül kiemelkedő gyorsasággal fejlesztette autópályahálózatát (1998-ban 330 km-t, 2009-ben 1244 km-t építettek) egyrészt turisztikai és tranzitpotenciálja, másrészt a belső kohézió erősítése érdekében (a személyszállítási „modal split” utaskilométerben: 85,4% személyautó, 9% busz/trolis, 5,6% vonat). A hálózat Zágráb-központú, de lehetővé teszi az ország-

részek közötti gyors közlekedést is. Az adriai A1-es autópályának – amely jelenleg Ploče közelében ér véget – már vannak érzékelhető eredményei, nőtt a dalmáciai vendégforgalom és az ingatlanok értéke (Sić 2009). Az autópálya vonalvezetése több periféria (pl. az elvándorlás által évtizedek óta sújtott Lika) feltárásiában segített, és hálózatba kapcsolt olyan jelentős tengerparti városokat is, mint Zadar és Šibenik, melyek országos pozíciói jelentősen javultak az elmúlt évtizedben.

A közlekedési ágak közül az ország adottságai miatt a tengeri és part menti vízi közlekedés viszonylag fontos szerepet tölt be. A belvízi közlekedés kevésbé jelentős, a hajózható folyóvizek hossza kevesebb, mint ezer kilométer. A fő dunai kikötő Vukovár, a Száva Sziszektól hajózható. Az árutonnában mért teherforgalom a következő kikötőkben koncentrálódik: Omišalj, Split, Rijeka, Ploče, Bakar. A legnagyobb utasforgalmú kikötők 2011-ben Split, Dubrovnik és Zadar voltak (DZS 2012b).

A légiutas-forgalom a háborút követő turisztikai konjunktúrájának köszönhetően 2001 és 2008 között megduplázódott, majd rövid visszaesést követően öt-hat millió utas körül stabilizálódott, a járatok ötöde belföldi. A legnagyobb utasforgalmú repülőterek 2011-ben Zágráb (2,2 millió fő), Dubrovnik és Split (1,3 millió fő) voltak. Számottevő még Pula és Zadar negyedmillió utast meghaladó forgalma. A tengerparti városokban meghatározó a fapados járatok aránya (Gašparović, Jakovčić, Vrbanc 2012). A többi regionális központ közül Rijeka légikikötője a válság óta már nem éri el a százazres utasforgalmat, a belföldi viszonylatokat működtető északi repülőteret pedig mindössze húszezer fő használta. A teheráru-forgalom európai szinten elenyésző, az áruk kilenctizede Zágrábból indul (DZS 2012b).

Az idegenforgalom, a külkereskedelem és a határ menti együttműködések regionális jellemzői

A turizmus Horvátország nagy hagyományú és kiemelt jelentőségű nemzetgazdasági ágazata. Az elmúlt évek turisztikai szatellit számlái szerint az ágazat adja a GDP mintegy negyedét, illetve tartja el a foglalkoztatottak 27–29%-át. Bár az adottságok sokszínűek (nemzeti parkok, világörökségi helyszínek, gyógyvizek), a belföldi és külföldi turizmus meghatározó része (a vendégéjszakák 95%-a) tartósan az adriai térségre koncentrálódik. A közép-horvátországi turisztikai régió vendégforgalma a fővároshoz kötődik.

A horvátországi államosodási folyamat nem csak a polgárháborús érintettség mértéke miatt volt bonyolultabb és összetettebb, mint Szlovéniában. A belpolitikai fordulat után csak az ezredfordulót követően indult el Horvátország az euroatlanti integrációs úton. A külföldi tőkebefektetések ezért Szlovéniához és a visegrádi országokhoz képest jelentős lemaradást mutattak. A megnyílt támogatási lehetőségek (EU, EBRD, USAID, IMF, Világbank) segítették a háborús újjá-

építéseket és a versenyképes gazdaság fejlesztését. Horvátország külkereskedelmének kilenczede európai országokkal zajlik. A fő külkereskedelmi partnerek hagyományosan Olaszország, Németország, Szlovénia és Ausztria, továbbá Bosznia-Hercegovina és Magyarország. Az import szempontjából kiemelkedő az orosz és kínai áruforgalom. A horvát külkereskedelem tartós problémája a jelentős deficit, az import értéke kétszerese az exportnak. A kivitel gyengesége a gazdasági fejletlenség és a gazdasági, illetve az exportszerkezet következménye, amelyet akadályoznak az elmaradt, megkésett befektetések, a viszonylagos tőkehiány és a kuna árfolyama is. A külkereskedelmi egyenleg csak két termékcsoportban – az italok és dohánytermékek, illetve a (nem olajipari) nyersanyagok –, valamint a szolgáltatások (főképp az utazás, a szállítás és az üzleti szolgáltatások) tekintetében pozitív. A külkereskedelmi deficit a magas hozzáadott értékű iparágakban a legmagasabb, néhány sikeres ágazattól eltekintve. Zágráb az export 33,2%-át és az import 58,3 %-át bonyolítja, így a főváros forgalmában csapódik le a külkereskedelmi deficit több mint kilenczede. Néhány sikeres iparági központ (Sziszek – petrokémia, Isztria – hajógyártás, turizmus, Varasd és Kapronca – könnyű- és élelmiszeripar) tud csak jelentősebb mértékben javítani a külkereskedelmi mérlegen.

A 2007 és 2013 közötti uniós programozási periódusban a korábbi támogatási programok feladatait az IPA (Instrument for Pre-Accession Assistance) vette át. A programok lehívott támogatási összege, valamint a projektek és együttműködő partnerek száma alapján is az EU-tagokkal (Szlovéniával és Magyarországgal) történő együttműködés jelenti a kooperáció meghatározó részét, több mint 85%-át. A nem EU-tagokkal – Szerbiával, Montenegróval és Bosznia-Hercegovinával – fennálló bilaterális programok erősödését számos tényező korlátozza (EU-integrációs és intézményi feltételek, társadalmi-gazdasági potenciál, bizalmatlanság). A Horvátországot érintő multilaterális CBC-programok közül az Adria IPA határon átnyúló együttműködési program emelkedik ki. A két EU-taggal megvalósuló projektek átlagosan kétszer nagyobb összegűek, mint a többi viszonylatban, európai összehasonlításban azonban ezek kisebb értékű projekteknek számítanak. Az egyes horvát megyék programokban való részvételét tartalmazza a 3. táblázat. A leggazdagabb megyék kiemelkedően versenyképes pályázati kapacitással rendelkeznek, ezt mutatja, hogy négy különböző programban is van nyertes pályázatuk. Két – kifejezetten határ menti problémákkal jellemezhető – megye eddig sikertelenül indult a pályázatokon. A magyar-horvát határ menti megyék pályázati aktivitása jelentős, Eszék és Muraköz részvétele olyan sikeres, hogy az eddig elnyert összes projekt harmadát itt valósítják meg. Horvátország, Szlovénia és Magyarország EU-tagságával a térség kapcsolatai, illetve a településeken élő népesség lehetőségei alapvetően megváltoztak. Ismét a korábbi időszakokhoz hasonló nagytérség alakult ki, ahol a közös fejlesztéseknek nagyobb lehetőségei nyílnak. Horvátország európai uniós tagságával a Dráva menti határ az EU belső, míg a Száva- és a Duna-határ az EU külső határrá vált, annak minden pozitív, illetve részben negatív következményével. A külső határok ellenőrzésének, fejlesztésének kérdésköre jelen-

3. táblázat: Határ menti együttműködési projektek Horvátország megyéiben, 2013
Cross-border co-operation projects in Croatian counties, 2013

Megnevezés	HU-HR	Adria	SI-HR	SEE	HR-BiH	HR-SR	HR-MO	Mediterrán	Projektek (programok)
Eszék-Baranya	64			4		7			75 (3)
Muraköz	30		6						36 (2)
Isztria		16	9	4			2		31 (4)
Zágráb város		5	3	16			2		26 (4)
Kapronca-Körös	23			3					26 (2)
Tengermellék-Hegyvidék		13	9	3					25 (3)
Dubrovnik-Neretva		11		2			5	1	19 (4)
Verőce-Drávamente	17								17 (1)
Vukovár-Szerém				3	5	4			12 (3)
Split-Dalmácia		9			2				11 (2)
Varasd	3		4				1		8 (3)
Krapina-Zagorje			6						6 (1)
Karlovác			3		2				5 (2)
Zágráb		1	3	1					5 (3)
Sziszek-Moslavina					4				4 (1)
Zadar		2		1	1				4 (3)
Šibenik-Knin		2		1					3 (2)
Belovár-Bilogora	2								2 (1)
Pozsega-Szlavónia	1								1 (1)
Bród-Szávamente									0 (0)
Lika-Zengg									0 (0)
Technikai segítség					3	3	3		9 (3)
Projektek száma	140	59	43	38	17	14	8	6	325 (8)
Partnerek száma	90	58	86	10	n.a.	n.a.	6	n.a.	250
Szerződések értéke, M €	27111	24964	12498	5357	2202	1728	925	335	75121

Megjegyzés: HU - Magyarország, HR - Horvátország, SI - Szlovénia, BiH - Bosznia-Hercegovina, MO - Montenegro, SEE - Délkelet-európai Területi Együttműködés, SR - Szerbia.

Forrás: Sumpor, Đokić, Žalac 2013.

tős részben a közösségi politika keretei közé tartozik. Az EU különböző programokkal támogatja mind a belső, mind pedig a külső határokon átnyúló együttműködést (Bali 2012; Hajdú 2004; Hajdú, Nagy 2006; Lőrinczné Bencze 2013; Sumpor, Đokić, Žalac 2013).

Összegzés

Horvátországot viszonylag kis államterülete ellenére markáns különbségekkel jellemezhető térségek alkotják. Ez elsősorban az ország sajátos földrajzi elhe-

lyezkedésének, illetve különleges formájú államterületének köszönhető. Az ország több szempontból is különböző viszonyrendszerű régiókat integrál, amelyek részben átfedik egymást. Ezek a természeti, társadalmi, történeti stb. tényezők erőteljes térszerkezet-alakító hatásúak, bár egyik tényező esetében sem beszélhetünk determinisztikus térformáló hatásról. Bizonyos regionális különbségeket Horvátország esetében így természetesnek vehetünk.

A történetileg kialakult területi különbségeket az átmenet időszaka kiélezte (államosodás, délszláv háború). Az ezredfordulót követő folyamatok, az euroatlanti integráció, a fokozódó működőtőke-beáramlás, majd a gazdasági válság több területi szinten is elmélyítette az országon belüli fejlődési törésvonalakat.

A tanulmány számba vette a legfontosabb tényezőket, amelyek alapján megállapítható, hogy az elmúlt bő egy évtizedben mely megyék és városok voltak a különböző társadalmi, gazdasági stb. folyamatok nyertesei, illetve vesztesei. Áttekintettük a legfontosabb természeti, társadalmi, közigazgatási és gazdasági folyamatokat és az eredményükkel magyarázható területi struktúrákat.

Nagytérségi szinten megfogalmazható, hogy a horvát fejlődés részleges orientációváltáson ment keresztül, melynek során a tengerparti területek és a fővárosi régió (Közép-Horvátország) előretörése kiemelkedő volt, míg a keleti országrész, Szlavónia alapvetően a regionális folyamatok vesztese lett. A környező – posztjugoszláv, illetve közép-európai – országokhoz hasonlóan a főváros szerepe és fejlődése egyre meghatározóbb.

Összességében Horvátország, annak ellenére, hogy történetileg és napjainkban is centralizáltan működik, térszerkezeti alapjait tekintve még mindig inkább policentrikus országgént írható le, ami heterogén és különleges alakú államterületének köszönhető.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány az Új térformáló erők és fejlődési pályák Kelet-Európában a 21. század elején című, NK 104985 témaszámú Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) kutatás keretében készült.

Irodalom

- Babić, Z., Matković, T., Šošić, V. (2006): Structural changes in tertiary education and impacts on the labor market. *Croatian Economic Survey*, 9., 125–165.
- Bali L. (2012): *A horvát-magyar határon átnyúló kapcsolatok jelene és jövője*. Underground Kiadó, Budapest, Szepetnek
- Botrić, V. (2003): Regional aspects of unemployment in Croatia. *Croatian Economic Survey*, 6., 77–96.
- DZS (2001): *Census of population, households and dwellings, 2001*. Croatian Bureau of Statistics, Zagreb

- DZS (2003–2012) (különböző évfolyamok): *Statistical Yearbook*. Croatian Bureau of Statistics, Zagreb
- DZS (2005–2013) (különböző évfolyamok): *Statistical information*. Croatian Bureau of Statistics, Zagreb
- DZS (2011a): *Census of population, households and dwellings 2011, First results by settlements*. Croatian Bureau of Statistics, Zagreb
- DZS (2011b): *Population projections of the Republic of Croatia, 2010–2061*. Croatian Bureau of Statistics, Zagreb
- DZS (2012a): *Gross domestic product for Republic of Croatia, Statistical Regions at level 2 and Counties, 2009. First Releases 12.1.3*. Croatian Bureau of Statistics, Zagreb
- DZS (2012b): *Transport and communication, 2011*. Croatian Bureau of Statistics, Zagreb (Statistical Reports; 1465/2012.)
- DZS (2013a): *Census of population, households and dwellings 2011. Population by sex and age*. Croatian Bureau of Statistics, Zagreb
- DZS (2013b): *Gross fixed capital formation (gross investment), 2011*. Croatian Bureau of Statistics, Zagreb (Statistical Reports; 1507/2013.)
- DZS (2016): *Gross domestic product for Republic of Croatia, NUTS 2013 – 2nd level and counties, 2013. First Releases 12.1.3*. Croatian Bureau of Statistics, Zagreb
- Faragó, L., Rácz, Sz. (2011): Urban network. In: Horváth, Gy., Hajdú, Z. (eds.): *Regional transformation processes in the Western Balkan countries*. Centre for Regional Studies of Hungarian Academy of Sciences, Pécs, 256–288.
- Gašparović, S., Jakovčić, M., Vrbanc, M. (2012): Croatian airports in the European low-cost carrier network. *Geoadria*, 1., 93–109.
- Hajdú, Z. (2004): Renewal of cross-border cooperation along the Hungarian-Croatian border. In: Pavlakovich-Kochi, V., Morehouse, B. J., Wastl-Walter, D. (eds.): *Challenged borderlands: Transcending political and cultural boundaries*. Ashgate, Aldershot, 109–121.
- Hajdú, Z., Nagy, I. (2006): Changing border situations within the context of Hungarian geopolitics. In: Scott, J. W. (ed.): *EU enlargement, region building and shifting borders of inclusion and exclusion*. Ashgate, Aldershot, 65–80.
- Karaman Aksentijević, N., Ježić, Z. (2011): Tendencies of development inequalities of Croatian counties. *Zbornik radova Ekonomskog Fakulteta u Rijeci: časopis za ekonomsku teoriju i praksu, Rijeka*, 2., 269–290.
- Klemenčić, M. (1994): Croatia – past and present: Location, position, territory, borders, regions. *Lurralde*, 17., 243–258.
- Koči-Pavlačković, V., Pejnović, D. (2005): Polarization of regional economic development in Croatia – Trends and challenges in a new geographic reality. *Hrvatski Geografski Glasnik*, 2., 5–19.
- Kordej-De Villa, Ž., Rašić-Bakarić, I., Starc, N., Stubbs, P., Sumpor, M., Šišinački, J. (2005): The spatial dimensions of development in Croatia – from theory to policy vacuum. In: Lovrinčević, Ž., Mervar, A., Mihaljek, D., Nušinović, M., Radas, S., Starc, N., Švaljek, S., Teodorović, I. (eds.): *Proceedings of the 65th Anniversary Conference of the Institute of Economics*. Institute of Economics, Zagreb, 611–646.
- Lovrinčević, Ž., Mikulić, D. (2012): *Croatia – Regional development and social indicators in Croatia*. World Bank, Washington
- Lőrinczné Bencze E. (2013): *Az európai unió bővítése elmélete és gyakorlata a horvát csatlakozás tükrében*. Aposztróf, KJF, Budapest, Székesfehérvár
- Lőrinczné Bencze E. (2015): *Horvátország a függetlenség kikiáltásától az unió csatlakozásig*. Aposztróf, Székesfehérvár
- Lukic, T., Stojavljevic, R., Durdev, B., Nagy, I., Dercan, B. (2012): Depopulation in the Western Balkan countries. *European Journal of Geography*, 2., 6–23.
- Lux G., Mezei C. (2012): A gazdaságfejlődés szerkezeti és területi problémái a Nyugat-Balkánon. *Magyar Tudomány*, 4., 407–416.
- Magaš, D. (2003): Contemporary aspects of the geographical regionalization and administrative-territorial organization of Croatia. *Geoadria*, 1., 127–147.
- Magaš, D. (2011): The concept of territorial organisation of Adriatic Croatia. *Geoadria*, 2., 211–236.
- Mežnarić, S., Stubbs, P. (2012): *Social impact of emigration and rural-urban migration in Central and Eastern Europe. Croatia. Final country report*. European Commission DG Employment Social Affairs and Inclusion, Bruxelles

- Nagy I. (2013): A régió természeti adottságai és erőforrásai. In: Hajdú Z., Nagy I. (szerk.): *Dél-Pannónia*. MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Dialóg Campus Kiadó, Pécs, Budapest, 87–123.
- Nagy I., Romelić J. (2013): Dél-Pannónia regionális sajátosságai. In: Hajdú Z., Nagy I. (szerk.): *Dél-Pannónia*. MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Dialóg Campus Kiadó, Pécs, Budapest, 475–531.
- Pavić, R. (2008): Contributions for supplement and modification in regionalization of the Republic of Croatia. *Geoadria*, 1., 19–40.
- Puljiz, J., Maleković, S. (2007): Regional income and unemployment disparities in Croatia. In: Fredotović, M., Reić, Z. (eds.): *Proceedings of the 7th International Conference on Enterprise in Transition*. Faculty of Economics, Split-Bol, 1–18.
- Rašić Bakarić, I. (2007): Uncovering regional disparities – the use of factor and cluster analysis. *Croatian Economic Survey*, 9., 11–34.
- Rácz Sz. (2013): Horvátország makroregionális sajátosságai. In: Hajdú Z., Nagy I. (szerk.): *Dél-Pannónia*. MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Dialóg Campus Kiadó, Pécs, Budapest, 38–71.
- Rogić, V. (1962): *Fizionomska i funkcionalna regionalizacija Hrvatske*. Zbornik VI. kongresa geografov. FLRJ, Ljubljana
- Rogić, V. (1973): Regionalizacija Jugoslavije. *Geografski Glasnik*, 35., 13–29.
- Rogić, V. (1983): Nacrt uvjetno-homogene regionalizacije SR Hrvatske. *Geografski Glasnik*, 45., 75–89.
- Roglić, J. (1955): Prilog regionalnoj podjeli Jugoslavije. *Geografski Glasnik*, 16–17., 9–20.
- Sić, M. (2003): Regional disparities in Croatia. *Hrvatski Geografski Glasnik*, 2., 5–28.
- Sić, M. (2009): Utjecaj autoceste Zagreb-Split na regionalni razvoj Like. *Hrvatski Geografski Glasnik*, 1., 87–101.
- Singer, S., Lenardić, M. (2011): *Regional competitiveness index of Croatia 2010*. National Competitiveness Council, UNDP Croatia, Zagreb
- Škuflić, L., Botrić, V. (2009): Foreign direct investments in Croatia: regional perspective. *Ekonomski istraživanja*, 3., 9–28.
- Škuflić, L., Rabar, D., Šokčević, S. (2010): Assessment of the efficiency of Croatian counties using data envelopment analysis. *Ekonomski istraživanja*, 2., 88–101. <http://doi.org/bm8d>
- Strategija (1997): *Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske*. Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja, Zagreb
- Sumpor, M., Đokić, I., Žalac, G. (2013): Prospects of Croatian regions in Western Balkan territorial cooperation. In: Pálné Kovács, I., Scott, J. W., Gál, Z. (eds.): *Territorial cohesion in Europe. For the 70th Anniversary of the Transdanubian Research Institute*. Institute for Regional Studies CERS HAS, Pécs, 503–516.
- Vresk, M. (1995): Regionalna struktura Hrvatske. Socioekonomske osnove strukturiranja. *Geografski Glasnik*, 57., 55–70.